

ских прав в Украине стали имущественные отношения. Статистика доходов населения показывает, что политика заработной платы не отвечает международным стандартам.

Ключевые слова: социальное государство, гуманизация, социальная политика, социальное развитие, индекс социального развития.

* * *

УДК 130.2:165.191

Гончаренко М. М.

кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), M.Goncharenko@mail.ru

КОЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПРИНЦИП У ВИЗНАЧЕННІ СОЦІОПРИРОДНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

Аналізується системний та коеволюційний підходи у визначенні соціоприродних протиріч. Розглядаються найбільш показові моделі у дослідженні коеволюційного розвитку суспільства і природи – еволюційна пізнавальна модель, пасивадно-детерміністська, ноосферна, синергетична. Обґрунтовується думка про ефективність саме синергетичної пізнавальної моделі у осмисленні коеволюційного розвитку суспільства та природи. Наголошується, що з позиції синергетики уможливорюється і структурно-функціональний аналіз соціоприродної системи та актуалізуються і відповідні стратегії, орієнтовані на оптимізацію взаємодії складових цієї системи. Універсальність синергетичних принципів дозволяє враховувати закономірності всесвіту – спонтанне виникнення нових структур з наступною їх самоорганізацією.

Ключові слова: екологічна криза, соціоприродна система, підсистема, структура, суперечність, коеволюція, синергетика, біфуркація.

Оцінка становища, в якому опинилося людство у ХХ – на початку ХХІ століть, є сферою дослідження сучасної філософії виживання, пошуку стратегії сталого розвитку земної цивілізації, коеволюції суспільства і біосфери.

Науково-технічна революція призвела до постановки проблем такого масштабу, для вирішення яких необхідно об'єднати зусилля природничо-наукових і гуманітарних дисциплін, науки і соціальної практики, гуманізму і реальної політики. В умовах практично повного «колюднення» біосфери усі процеси, що відбуваються у цій системі, визначаються (безпосередньо або опосередковано) впливами господарської діяльності людини, а остання все більше починає залежати від стану навколишнього середовища. Предметна спеціалізація традиційної науки призвела до втрати розуміння онтологічної єдності людини і природи, до розриву розуміння основних складових суспільства та природи і до їх протиставлення.

Реальний світ виявився значно складнішим, ніж світ, репрезентований класичною «науковою картиною світу». Особливо це засвідчується при розв'язанні екологічних проблем. Виникла необхідність по-новому вирішувати низку фундаментальних світоглядних та філософських проблем, таких як співвідношення частини та цілого, взаємозв'язку причини та наслідку, необхідності та випадковості, співвідношення стану та процесу тощо.

Вихід із методологічної ситуації, що склалася, полягає в подоланні розриву в осмисленні складових «суспільство-природа» як єдиної системи. Є. Бородин зазначає: «Чудовим досягненням сучасної наукової методології є розуміння й обґрунтування неможливості вивчати предмет за старими стереотипами, тобто так, коли одна сторона вивчається ізольовано від іншої...». Сучасна наука має «вписати у наукову картину світу

саму людину з усіма її духовними силами і екзистенційними якостями» [2, с.20].

Тому проблему взаємовідносин складових соціоприродної системи суспільства та природи, екологічну кризу, породжену неспівмірним їх розвитком доцільно розглядати саме на основі принципу коеволюції.

Що таке «коеволюція»? Термін «коеволюція» походить від латинського «со» – спільно та відомого поняття «еволюція» і означає «спільна еволюція». Це поняття було введено екологами, котрі розглядали коеволюцію як еволюційну взаємодію організмів різних видів, які не обмінюються між собою генетичною інформацією, але тісно пов'язані один з одним біологічно [11, с.225]. Тобто, відбувається взаємний селективний вплив один на одного двох великих груп організмів, які знаходяться в тісній екологічній взаємозалежності. Іншими словами, коеволюція - це взаємне пристосування видів.

У загальному вигляді «коеволюцію» можна уявити як спільний розвиток в рамках взаємодії систем, де відбувається послідовна кореляція еволюційних змін. Вже досліджений цілий ряд прикладів так званої прогресивної коеволюції, коли всередині системи будь-якого ступеня складності (від генома до біосфери) формуються очевидні протиріччя, зняття яких можливе тільки при почерговому ускладненні коеволюціуючих партнерів [12, с.243-244].

Таким чином, коеволюція являє собою процес послідовних, взаємо-обумовлених, невід'ємних погоджених змін, трансформацій, які можуть відбуватися на різних рівнях організації матерії. Підсумком коеволюції є взаємна адаптація елементів системи, яка й обумовлює її стійкість.

Щодо ідеї коеволюції суспільства і природи, то вона своїм корінням сягає у минуле. Практично у всіх традиційних філософських вченнях Стародавнього Сходу світ сприймався як єдиний організм, не поділений на природний та людський. Принцип даосизму і конфуціанства – «одне у всьому і все в одному». В буддизькому вченні про дхарму всі елементи вважалися пов'язаними між собою і демонстрували ідеали єдності та гармонії людини з природою. Все пронизує єдиний шлях – «дао», все пов'язано між собою. Життя єдине і прагнення кожної її частини повинно збігатись із прагненням цілого.

У вченнях давньогрецьких філософів Фалеса, Анаксимандра, Анаксімена, Геракліта, Парменіда, Піфагора та інших також чітко виявляється спрямованість на об'єднання в єдиному космічному універсумі природи та людського життя. В центрі уваги мислителів того часу – проблема відповідності та гармонійного розвитку космосу і людини.

У середньовічній філософії панували інші погляди на взаємодію природи і суспільства, а саме як на щось одномірне, раз і назавжди дане. Схоластичне світосприйняття розглядало природу як ієрархію мертвих форм, створених колись Богом, і таких, що перебувають незмінними до кінця світу. Антропогенна діяльність залежала цілком від волі божої і зовсім не враховувала об'єктивних умов навколишнього середовища. Природа уявлялася простим джерелом задоволення соціально-економічних потреб людини. Тому

суспільство та природа в ті часи розглядалися практично ізольованими і не залежними один від одного.

Епоха Відродження дала новий імпульс розвитку концепції єдності людини та природи. Філософія цього періоду категорично відкинула схоластичний погляд на дану проблему і звернулася до відродження філософських традицій античності, що стали основою пантеїзму XV-XVII століть (Ж. Бруно, Г. Галілей, Т. Кампанелла, М. Кузанський, Т. Мор). Пантеїстичний світогляд вважав за необхідне дотримуватися законів природи у всіх сферах життєдіяльності людини, жити у злагоді з природою.

Для філософії Нового часу характерним є погляд на природу як об'єкт необмеженої експансії капіталу та джерела одержання прибутку. Людина ж виступає царем і вінцем її творіння. Однак паралельно розвивався й інший напрямок суспільної думки, що розглядав суспільство та природу як частини єдиного природного світу, які хоч і мають свою визначену специфіку, розвиваються на основі загальних законів природи (Гольбах, Маблі, Мель'є, Мореллі).

Наприкінці XIX початку XX століття у розробці проблеми коеволюції суспільства та природи величезну роль відіграли ідеї російського космізму (В. Вернадський, М. Федоров, К. Ціолковський, А. Чижевський та інші). Незважаючи на суттєві розбіжності в поглядах, для більшості філософів було характерним твердження про те, що людина є лише частина деякої більш загальної єдиної системи, з якою вона знаходиться у глибокому взаємозв'язку. Вони вважали, що еволюція суспільства і природи повинна здійснюватися узгоджено і гармонійно, тобто, висловлюючись сучасним терміном, коеволюційно.

Близькими до ідеї коеволюції були погляди російського філософа О. Богданова. Гармонія світу – в його єдності, побудова організованого суспільства – ось кінцева мета, до якої прагнув автор при створенні «загальної організаційної науки» в його праці «Тектологія». Для О. Богданова «природа – великий перший організатор; і сама людина – лише один з її організованих витворів» [1, с.71]. «Тектологія» поєднала риси класичного дарвінівського еволюціонізму (ідею розвитку як пристосування до середовища) із уявленнями, які були пізніше розвинуті сучасним глобальним еволюціонізмом (ідея спільності розвитку як у живому, так і в неживому світі, та ідея узгодженого розвитку всього весвіту).

Наслідком усвідомлення того, що глобальний характер впливу на природне середовище є безперечною реальністю, стало твердження, що вплив антропогенних чинників на природу досягнув межі її можливостей щодо самозбереження та самозахисту. Це, в свою чергу, сприяло виникненню і розвитку ідей щодо свідомого управління еволюцією біосфери, які висловлювали М. Тимофєєв-Ресовський, М. Варенцов, А. Яблоков, Д. Бернал та ін. [4, с. 11].

Значний внесок у розробку проблеми коеволюційного розвитку суспільства та природи внесли російські вчені С. Родін, Ю. Свірежев, Р. Карпінська, О. Гордієнко [5]. Потреба пояснення коеволюції в межах системної методології відповідає виокремлення цілісностей певного роду, наприклад, «суспільство – природа», «колектив – особистість»,

«людина – машина», міждисциплінарна програма досліджень будь-якої проблеми і так далі. Жодне з цих утворень не є монооб'єктом, їх компоненти самі є складними організованими одиницями й не втрачають своїх специфічних якостей. Проте вони виступають і як щось єдине, як самостійна система – система взаємодії, специфіка якої полягає в тому, що вона являє собою внутрішньо-розчленовану субстратно різноманітну цілісність. Її складові, компоненти пов'язані один з одним не структурно-морфологічно, а лише функціонально. Такого роду цілісності характеризуються як «комплекси». Поширення цього поняття не є випадковим, тому що «комплекси» породжуються потребою співіснування різноманітних форм, рівнів і навіть «світів» сучасної реальності. Взаємодії компонентів, які складають комплекс, існують доти, поки вони (компоненти) знаходяться в діалогічному зв'язку один з одним і розвиваються не за типом переходу від нижчого до вищого, а коеволюційно, за типом спілкування [9, с.64].

Важливо зазначити, що коеволюційний підхід зміщує акцент у гносеологічному процесі з вивчення структури, стану об'єктів на відносини між ними, на узгодження еволюційних змін. Це дозволяє перейти від дослідження сутності до розгляду їхнього існування, відновити контакт об'єкта з реальним світом. Така постановка проблеми відповідає сучасній тенденції трансформації загальної конфігурації знання. З цього приводу справедливо зауважує Е. Морен: «Сьогодні ставиться під сумнів сам принцип побудови наукових дисциплін, які грубо розчленовують складний об'єкт, весь зміст якого саме у взаємовідносинах та взаємодії» [10, с.200].

Таким чином, саме коеволюційний підхід надає можливість осмислити аспекти людського буття у цілісності та взаємозумовленості, тобто пізнати їх більш глибоко й адекватно. Осмислюється феномен коеволюційного розвитку природи та суспільства за допомогою історично конкретних пізнавальних моделей або когнітивних зв'язків, адже стосовно наукового співтовариства вони виступають функцією парадигми, які формують зразки і правила постановок та рішень наукових проблем.

Історично першою пізнавальною моделлю коеволюції суспільства та природи була еволюційна модель, засновником якої по праву вважається Ч. Дарвін.

Значний внесок у розвиток цієї парадигми було зроблено його послідовниками: А. Уоллесом, Э. Геккелем, Т. Гекслі, К. Фогтом, І. Мечніковим, П. Кропоткіним, Н. Северцевим та іншими. Висловлена П. Кропоткіним біосоціальна концепція узгоджується з уявленнями щодо необхідності впровадження у суспільну свідомість і практичну природоперетворюючу діяльність екоцентристської системи цінностей, яка передбачає визнання за кожною природною істотою або природним об'єктом безумовного права на існування незалежно від прагматичних уявлень щодо їх корисності або ж шкідливості для людини.

Як відомо, тривалий час людина розглядалася у контексті божественного витвору і тим самим виводилася за рамки наукової рефлексії. В середині

XVIII століття К. Лінней ввів людину у систему природи, об'єднавши її з вищими ссавцями в одному ряді – приматами. Це стало головною передумовою у твердженні розуміння природності людини, її нерозривного зв'язку з органічним світом.

В еволюціонізмі було поставлене питання генезису людини як невід'ємної частини природи, розкрито ряд закономірностей цього процесу (роль спадковості та мінливості як фактору еволюції, стабілізуюча та дієва роль добору, адаптація як стратегія розвитку й інші). При цьому відзначалося, що механізми їхньої реалізації в людському суспільстві мають свою специфіку. В. Крисаченко зазначав: «Еволюційний підхід до людської історії дав можливість, з одного боку, протягнути її часові обшири далеко у глибину світу, який породив людину, у світ органічний, з яким вона генетично пов'язана, а з іншого, – виокремити неповторність стратегії розвитку саме цього виду живих істот, дослідити унікальні адаптивні механізми самоорганізації системи (виду) за допомогою культури, діяльності в широкому розумінні загалом» [8, с.628].

Ця пізнавальна модель дозволила розглядати два аспекти людського буття в єдності та взаємозумовленості, що сприяло подоланню прірви в їх осмисленні. Для подальшого розвитку науки еволюційний стиль мислення мав велике значення. Нині він широко використовується і явно демонструє свою ефективність практично у всіх сферах наукового пізнання. Отже, еволюційна модель дослідження проблеми «коеволюції» суспільства та природи є плідною у тій її частині, де розглядаються адаптаційні механізми самоорганізації суспільства як визначеної цілісності, яка нерозривно пов'язана із природним довкіллям, враховуючи неповторність розвитку людства, яке обумовлене специфікою його адаптивних механізмів.

Своєрідна модель вивчення коеволюції суспільства та природи була розроблена у рамках класичного цивілізаційного підходу до історії людства із врахуванням нових досягнень теоретико-методологічної рефлексії. Мова йде про пасіонарну теорію етногенезу Л. Гумільова [6]. В її основі лежать уявлення про етнос як біосферний феномен, який найтіснішим чином пов'язаний з ландшафтом. Згідно із цією концепцією, розвиток етносів та біосфери є взаємозалежним і закономірним процесом, у ході якого формуються механізми узгодження стратегій їх розвитку. Л. Гумільов намагався довести, що етнічна цілісність визначається біофізичними факторами, які обумовлюють культурну єдність і своєрідність. Тому історія тут постає як соціоприродний процес, відповідний природним закономірностям. Утворення нового етносу відбувається під впливом космічного енергетичного поштовху. «Етногенез, – пише автор, – це природний процес, флуктуація біохімічної енергії живої речовини біосфери. Спалах цієї енергії – пасіонарний поштовх, який відбувається в тому чи іншому регіоні планети, – породжує рух...» [7, с.26]. Тобто, пасіонарність, за Л. Гумільовим, це концентрація біогеохімічної енергії живої біосфери, яка проявляється в ефекті, здійснюваному варіаціями цієї енергії, в особливій здатності характеру людей [6, с.33].

Пасіонарність виявляється у тому, що, набувши її, індивіди прагнуть до діяльності, яка пов'язана з

досягненням визначеної мети. Причому, ця мета може бути як розумною і корисною, так і згубною, у тому числі й стосовно природного довкілля. У результаті міграції пасіонарів може виникнути так званий «хімерний етнос» (негармонійне поєднання декількох елементарних етносів, які мають різні моральні, аксіологічні орієнтири, практику природокористування). Така ситуація, як правило, призводить до негативних наслідків у взаєминах суспільства з природою. Згодом хімерний етнос може виробити нові регулятивні механізми поліпшення своїх відносин з навколишнім середовищем. Однак це процес дуже тривалий і обтяжливий як для природи, так і людства. Гармонія між ними можлива лише у тому випадку, коли людина знаходиться у згоді зі своїм природним довкіллям та співтовариством, в якому проживає.

Таким чином, модель етногенезу у певному сенсі дає можливість виявити як причини руйнування та деградації природних екосистем, так і умови гармонійного розвитку суспільства та природного довкілля, яка вказує на необхідність врахування як природної, так і соціокультурної складової людського буття.

Досить відомою є ноосферна модель дослідження проблеми коеволюції суспільства та природи, яка базується на принципах єднання людини і Космосу, узгодженого їхнього розвитку. В рамках цієї моделі людина і життя на Землі розглядаються як результат космічної еволюції. Ця модель розвитку суспільства та природи розроблялася як у релігійному (Тейяр де Шарден) [13], так і в природничо-науковому напрямку (В. Вернадський) [3].

Незважаючи на розбіжності в поглядах, для дослідників було характерним твердження, що людина є лише частина деякої більш загальної єдиної системи, з якою вона знаходиться в глибокому взаємозв'язку, й на одному з етапів людина повинна взяти на себе відповідальність за подальшу еволюцію біосфери. Для цього людству необхідно вийти на такий рівень розвитку, коли, об'єднавшись у планетарному масштабі, воно зможе керувати природою як цілісним організмом, гармонізувати його.

Згідно із теорією Тейяра де Шардена, ноосфера – один з етапів космогенезу, особливий стан універсуму, центром і організуючим началом якого є Бог. Інший підхід до проблеми ноосфери був запропонований В. Вернадським. Він вважав, що «під впливом наукової думки і людської праці біосфера переходить у новий стан – у ноосферу» [3, с.27]. Тобто ноосфера являє собою процес трансформації самої біосфери, забезпечити який має людство. У цьому відношенні позиція В. Вернадського істотно відрізняється від позиції Тейяра де Шардена. Оскільки ноосфера є особливим станом біосфери, то говорити про створення ноосфери поза рамками біосфери абсурдно. Тому стійкий розвиток системи «суспільство-природа» є можливим тільки при збереженні ідентичності біосфери.

Ноосферна модель пізнання, особливо її природничонаукова розробка, доповнює попередні моделі новим розумінням місця та ролі людини у соціоприродній системі, поклавши на неї

відповідальність за подальшу еволюцію біосфери. З цього приводу В. Крисаченко справедливо зауважив, що саме в прозріннях В. Вернадського і Тейяра де Шардена знаходиться ключ до усвідомлення значущості еволюційного мислення у розв'язанні назрілих питань людського буття [8, с.661].

Щодо методологічних чинників, то необхідність змін у світосприйнятті й пошук нових наукових моделей світу полягають, на думку відомого американського соціолога і філософа О. Тоффлера, у переході від індустріального суспільства із характерними для нього величезними затратами енергії, капіталу і праці до суспільства з високорозвиненою технологією, для якого критичними ресурсами є інформація і технологічні нововведення, що й зумовлює пошук нових наукових моделей світу [14].

До методологічних чинників можна віднести також пошук універсальних моделей для пояснення складних явищ, систем та процесів; недостатність позитивістської парадигми, обумовленої усвідомленням обмеженості ресурсів Землі; необхідність віднайдення гармонії у відносинах людини з природним довкіллям; неспроможність пояснювати всі явища у термінах детермінізму; накопичення у різних галузях науки та практики критичної маси ідей та досліджень, для яких концептуальні поняття синергетичного підходу стали спільними поняттями для багатьох дослідників. Уявляється, що з методологічних позицій синергетика може по праву вважатися логічним етапом розвитку поглядів людства на процеси світового розвитку.

Вирішальний прорив у становленні нового методологічного підходу – формулювання ключового положення синергетики належить І. Пригожину й очолюваній ним Брюссельській школі статистичної механіки і фізичної хімії. Сутність цього положення полягає у тому, що більшість систем Всесвіту є відкритими, тобто вони обмінюються речовиною, енергією чи інформацією з довкіллям (яке за своєю суттю є теж відкритою, так би мовити, зовнішньою системою).

Знаходячись у тісному взаємозв'язку, природа і суспільство утворюють систему «суспільство – природа», що функціонує з того моменту, коли з'явилася людина з властивим для неї практичним способом ставлення до навколишнього світу. Цей смисловий контекст став складатися у минулому столітті в результаті нових підходів до осмислення проблем виникнення життя й еволюційних процесів на Землі, а також у зв'язку з усвідомленням людиною свого особливого місця у навколишньому світі, який її оточує. Цей смисл терміну «природа» став охоплювати ту частину об'єктивної реальності, де можливе життя, тобто біосферу. В цьому значенні природа ототожнюється з природним середовищем, яке оточує людину, тобто природним довкіллям. Поняття «суспільство» розглядається у широкому сенсі – як відокремлена від природи частина матеріального світу, яка являє собою історичну форму життєдіяльності людей.

Глобальна система «суспільство-природа» належить до класу найскладніших ієрархічних систем. Це обумовлено, насамперед, складністю підсистем, що входять до неї. Вона складається з двох основних підсистем – природи та суспільства, які відповідно

можна уявити підсистемами нижчого рівня: природу – абіотичною та біотичною (неживою й живою), а суспільство – соціальною, економічною, політичною, духовною тощо.

Система «суспільство – природа» є складною як у структурному, так і функціональному відношенні. Тому досліджуючи цю систему, необхідно враховувати не тільки різноманітні зв'язки та взаємодії між її елементами, але і вплив однієї взаємодії на інші. Не випадково, що на теренах осмислення історико-еволюційних взаємин суспільства та природи з'являється чимало концепцій, які покликані вишукати притаманні цьому процесу чинники, механізми, рушійні сили, які б однаковою мірою враховували як соціальний, так і природний розвиток світу. Тому розробка синергетичної моделі вивчення коеволюційного розвитку соціоприродної системи стає вкрай важливою й актуальною у дослідженні екологічної кризи. В її рамках суспільство та природа являють собою надскладну нелінійну систему, елементи якої є відносно автономними й активними суб'єктами, які розвиваються коеволюційно.

Серед найбільш помітних спроб сучасних дослідників визначити принципові основи взаємодії суспільства з природним довкіллям звертає на себе увагу концепція англійського дослідника Е. Янча [15]. У 1980-ті роки Е. Янч запропонував оригінальну теорію самоорганізації світу, яка унаочнювала у собі синтез природознавчого і філософського способів розгляду проблеми. Самоорганізація, за Е. Янчом, – це «динамічний принцип, який породжує багату різноманітність форм, які виявляються у біологічній, екологічній, соціальній і культурній структурах», а також у фізичній реальності [15, с.179]. Єдиний підхід до еволюції, що ґрунтується на такому розумінні самоорганізації, виявляється вже у змісті головних принципів, які виокремлюються дослідником у якості об'єктивних характеристик систем і, водночас, методологічних регуляторів пізнання.

Визначаючи внесок синергетики у розвиток уявлень щодо розвитку природи і суспільства, Е. Янч постійно підкреслює синтетичний, комплексний характер своїх пошуків єдності. Можна погодитися з його твердженням, що жодна наука не може претендувати на монопольне місце хоча б тому, що реально існує коеволюція, взаємодія, єдиний розвиток суспільства та природи.

Узагальнюючи наведені концепції, можна стверджувати, що на сьогодні є достатньо великий методологічний та теоретичний потенціал дослідження проблеми спільної еволюції суспільства та природи. Кожна модель має як сильні сторони, так і слабкі. В такій ситуації виявляється явна невідповідність і обмеженість окремих «класичних» пізнавальних моделей; вони в сучасних умовах демонструють недостатню ефективність своїх засобів пізнання. Це пов'язано, насамперед, із неможливістю досягнути такі особливості соціоприродної системи, як нелінійність, стохастичність, непередбачуваність тощо. Така ситуація ініціює пошук нових теоретичних і методологічних підходів до даної проблеми в рамках сучасної наукової картини світу. Тому важливою передумовою осмислення сутності, особливостей, основних напрямків змін

соціоприродних суперечностей у розвитку системи «суспільство-природа» є широке використання концепції глобальної еволюції, що об'єднує ідеї системного і еволюційного підходів і розглядає неживу, живу та соціальну матерії в діалектичному взаємозв'язку. Виходячи з цього, проблему взаємовідносин у системі «суспільство-природа» доцільно розглядати за принципом коеволюції, яка являє собою процес послідовних, взаємозумовлених, нерозривно узгоджених змін, що відбуваються на різних рівнях організації матерії.

Аналіз коеволюції суспільства і природи зміщує акцент у пізнавальному процесі з дослідження структур, станів системи на відносини між ними, на кореляцію еволюційних взаємодій, що веде до подолання протиріччя між сутністю й існуванням об'єкта, а також до відновлення його зв'язків з реальним світом. Це дозволяє не розчленовувати складну глобальну соціоприродну систему, сутність якої полягає саме у взаєминах і взаємодії її елементів. Такий підхід сприяє подоланню недоліків редуccionістсько-аналітичної методології і створює передумови для осмислення природно-еволюційного і культурно-історичного аспектів людського буття в цілісності і взаємозумовленості.

Список використаних джерел

1. Богданов А. А. Тектология: всеобщая организационная наука. В 2-х кн. – М.: Наука, 1989. – Кн.1. – 304 с.
2. Бородин Е. Т. Современный философский материализм и синергетика: (природное производство) // Вестник Московского университета. Философия. – 1999. – № 1. – С. 20-37.
3. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. – М.: Рольф, 2002. – 567 с.
4. Варенцов Н. Н., Тимофеев-Ресовский Н. В., Яблоков А. В. Краткий очерк эволюции. – М.: Наука, 1977. – 301 с.
5. Гордиенко А. А. Антропологические и культурологические предпосылки коэволюции человека и природы: философско-антропологическая модель коэволюционного развития. – Новосибирск: ЦСА, 1998. – 87 с.
6. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1990. – 278 с.
7. Гумилев Л. Н. Из истории Евразии. – М.: Наука, 1993. – 208 с.
8. Крисаченко В. С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології. – К.: Заповіт, 1998. – 688 с.
9. Кутырев О. В. Людина і світ: три парадигми взаємодії // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 7. – С. 53-65.
10. Морен Э. Утраченная парадигма: Природа человека. – К.: КАРМЕ-СИНТО, 1995. – 208 с.
11. Реймерс Н. Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль.
12. Родин С. Н. Идея коэволюции. – Новосибирск: Наука, 1991. – 271 с.
13. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – 240 с.
14. Тоффлер А. Футурошок / Пер. с англ. – СПб.: Лань, 1997. – 461 с.
15. Янч Э. Принципы самоорганизации / Пер. с англ. // Синергетика и будущее. – СПб.: ОРИС, 1991. – С. 174-186.

References

1. Bogdanov A.A. Tektologija: vseobshhaja organizacionnaja nauka. V 2-h kn. – M.: Nauka, 1989. – Kn.1. – 304 s.
2. Borodin E.T. Sovremennij filosofskij materializm i sinergetika: (prirodnoe proizvodstvo) // Vestnik Moskovskogo universiteta. Filosofija. – 1999. – № 1. – S.20-37.
3. Vernadskij V.I. Biosfera i noosfera. – M.: Rol'f, 2002. – 567 s.
4. Varencov N.N., Timofeev-Resovskij N.V., Jablokov A.V. Kratkij ocherk jevoljucii. – M.: Nauka, 1977. – 301 s.
5. Gordienko A.A. Antropologicheskie i kul'turologicheskie predposylki kojevoljucii cheloveka i prirody: filosofsko-

antropologicheskaja model' kojevoljucionnogo razvitija. – Novosibirsk: CSA, 1998. – 87 s.

6. Gumilev L.N. Geografija jetnosa v istoricheskij period. – L.: Nauka. Leningr. otd-nie, 1990. – 278 s.
7. Gumilev L.N. Iz istorii Evrazii. – M.: Nauka, 1993. – 208 s.
8. Kryshchenko V.S. Ljudyna i biosfera: osnovy ekologichnoi' antropologii'. – K.: Zapovit, 1998. – 688 s.
9. Kutyrjev O.V. Ljudyna i svit: try paradygmy vzajemodii' // Filososf'ska i sociologichna dumka. – 1991. – № 7. – S.53-65.
10. Moren Je. Utrachennaja paradigma: Priroda cheloveka. – K.: KARME-SINTO, 1995. – 208 s.
11. Rejmerns N.F. Prirodopol'zovanie: Slovar'-spravochnik. – M.: Mysl'.
12. Rodin S.N. Ideja kojevoljucii. – Novosibirsk: Nauka, 1991. – 271 s.
13. Tejjar de Sharden P. Fenomen cheloveka. – M.: Nauka, 1987. – 240 s.
14. Toffler A. Futuroshok / Per. s angl. – Spb.: Lan', 1997. – 461 s.
15. Janch Je. Principy samoorganizacii / Per. s angl. // Sinergetika i budushhee. – Spb.: ORIS, 1991. – S.174-186.

Goncharenko M.M., PhD, Assistant Professor, Department of Philosophy of the humanities, Kiev National University Taras Shevchenko (Ukraine, Kiev), MGoncharenko@mail.ru

Co-evolutionare principle in determining of social natural contradiction

This paper analyzes the problem of interaction between society and nature on the basis of co-evolution. It is considered the most exemplary models in the study of co-evolutionary development of society and nature – evolutionary cognitive, passionadno-deterministic, no-sphere, synergistic model. The author proposes exactly synergetic effectiveness of cognitive models in the understanding of co-evolutionary development of society and nature. It is stated that from the position of synergy the structural and the functional analysis of social and natural systems are made possible and relevant strategies focused on optimizing the interaction of the system are becoming actual. The universality of the principles of synergy takes into account the laws of the universe – the spontaneous emergence of new structures with subsequent self-organization.

Keywords: bifurcation, co-evolution, conflict, contradiction, environmental crisis, natural system, structure, subsystem, synergy.

Гончаренко М. М., кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), MGoncharenko@mail.ru

Козволюционний принцип в определении социоприродных противоречий

Анализируется системный и коэволюционный подходы в определении социоприродных противоречий. Рассматриваются наиболее показательные модели в исследовании коэволюционного развития общества и природы – эволюционная познавательная модель, пассионарно-детерминистическая, ноосферная, синергетическая. Обосновывается мысль об эффективности именно синергетической познавательной модели в осмыслении коэволюционного развития общества и природы. Акцентируется внимание, что с позиции синергетики определяется возможность и структурно-функционального анализа социоприродной системы и актуализируются соответствующие стратегии, ориентированные на оптимизацию взаимодействий составляющих этой системы. Универсальность синергетических принципов позволяет учитывать закономерности мира – спонтанное образование новых структур с последующей их самоорганизацией.

Ключевые слова: экологический кризис, социоприродная система, подсистема, противоречие, структура, коэволюция, синергетика, бифуркация.

* * *

УДК 111:1(44)(091)(092)

Асадова Н. М.
научный сотрудник отдела научных и прикладных проблем эстетики, Институт философии и права Национальной Академии Наук Азербайджана (Азербайджан), q.abbasova@mail.ru

ВИРТУАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Рассматривается виртуальная реальность как содержимое эстетического мышления. В отличие от реалистического мышления эстетическое мышление в центре своего внимания держит не объективную, а виртуальную реальность. Сделан вывод, что виртуальная реальность и ирреальное содержание эти-